KIYI BÖLGESİ YÖNETİMİ VE SORUNLARI

Adnan AKYARLI (1), Yalçın YÜKSEL (2), Esin ÇEVİK (3)
Ahmet Cevdet YALÇINER (4), Işıkhan GÜLER (5)

ÖZET

Bu çalışmada kıyı bölgesi yönetiminin neden gerekli olduğu dünya örnekleriyle tartışılmış ve Türkiye'de kıyı yönetimindeki problemler üzerinde durulmuştur. Böylece, Türkiye'de kıyı yönetiminde geliştirilmesi gereken politikalar önerilmeye çalışılmıştır.

GİRİŞ

Kıyı alanlarında yaşayan insanlar, kıyı dokusunun ayrılmaz bir parçasını oluştururlar. Balıkçılar, gemiciler, liman çalışanları gibi insanlar bu kıyı kaynakları ile birlikte narin bir dengede yaşarlar.

Kıyı kaynaklarının yönetimi her ülkenin ekonomisi ile ayrılmaz bir bütünlük göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerde kıyı alanları, besin üretimi ve temel endüstri açısından büyük ekonomik değere sahiptir. Ayrıca kıyı alanlarındaki turizm de önemli bir gelir kaynağı olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde ise kıyı genellikle ülke ekonomisinin lokomotifi durumundadır. Bu ülkelerde kıyı turizmi de zenginlik kaynağıdır. Gelişmiş ülkelerde yaşamak için mücadele temel kaygı olmadığından, ekonomik hususlar yanında yaşam kalitesi kavramı ortaya çıkmaktadır. Bu durum halk ve çevreci hareketler tarafından ifade edilmekte ve bu grupları sık sık hükümet ve iş dünyası ile karşı karşıya getirmektedir. Gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler için kıyının değeri ile ilgili karşılaştırma Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1 - Kıyının değeri karşılaştırması

Gelişmekte olan ülkeler	Gelişmiş ülkeler
Turizm	Turizm
Besin maddeleri üretimi	Ekonominin lokomotifi
Temel endüstri	Yaşam kalitesi (Çevre)

(1) Prof. Dr., Öztüre A.Ş., İzmir
(2) Prof. Dr., (3) Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi
(4) Doç. Dr., ODTÜ İnşaat Mühendisliği Bölümü
(5) Dr., Yüksel Proje A.Ş., Ankara

Dünyada, kıyı yönetimi (mühendisliği) alanında yapılan önemli ilk iki çalışma şunlardır:

1. Hollanda'da çok yoğun bir nüfusun, denizin zorla kendi yaşam alanlarına kadar girmesine karşı, kıyıyı seddelerle koruma çalışmaları, kıyı planlaması ve kıyı mühendisliğinin bileşik olarak uygulanmasının en önde gelen örneklerinden biridir.
2. Amerika Birleşik Devletleri'de: tarihsel nedenlerden dolayı kıyıların askeri açıdan savunulması son derece önem taşıdığından Birleşik Devletler ordu mühendisleri uzun süredir kıyı kaynaklarının yönetimi konusunda da faaliyet göstermektedir.

Son zamanlarda yaşam kalitesi, tercihlerin öncelik sırasında başa geçmiştir. Yaşam kalitesinin bileşenleri arasında gelişme, çevre, su kalitesi ve eğlence yer almaktadır. Hem endüstriyel gelişme amacı hem de yaşam kalitesine olan talep yüzünden kıyı alanlarına yönelen göç, bu bölgelerde stres ve aşırı yüke yol açmaktadır. Eğlence ve tatil amacı ile kullanılan kıyı alanlarına popüler örnek olarak Akdeniz kıyıları, Güney Florida ve Karayip adaları gösterilebilir. Bu kıyılarda nüfus artış hızı diğer yönlere göre daha fazla olduğu gibi bu yörelerde her sene yeni tatil mekanları da açılmaktadır.

Kıyı alanlarında ortaya çıkan kısıtlamalardan biri kıyı şeridinin dar bir arazi bandı şeklinde uzanmasıdır. Ulaşımın gelişmesi ve kolaylaşması sonucunda kullanıma açılan kıyıların uzunlukları kilometreler düzeyinde artarken, kıyı alanlarının yeni kullanıma açılan bölümleri ise kilometrekarelerle ölçülmektedir. Bu durum kıyı boyunca her zaman için arazi fiyatlarında ve eğlence etkinliklerinde bir baskıya yol açmaktadır. Aslında kıyı alanı barınma olanakları açısında kıttır. Kıyı alanları hassastır ve erozyona karşı eğilimleri vardır. Bu durum az olanı koruma ve muhafaza etmeyi öncelikli hale getirmektedir, çünkü özellikle kıyı alanlarındaki gayrimenkul fiyatları çok yüksektir.

Dünyada gelişen endüstrileşmenin sonucu olarak kirlenmenin boyutları artmış ve bu durum II. Dünya Savaşı sonrasında öncelikle kıyılarda fark edilmiştir. Kirlenmenin tehlikeli boyutlara ulaşması ve gelişmiş ülkeler tarafından uluslararası tartışmaya açılması ise

1972 yılına rastlar. Nerede olursa olsun kontrolsüz atık deşarjları ve yapılaşma ile yayılan atıklar sonunda kıyılarda birikmeye başlar, böylece kıyısal çevre ilk zarar gören yer olur.

Kirlenmenin önlenmesi veya yavaşlatılması amacıyla, günümüzde özellikle gelişmiş ülkelerde eski tesislerin terk edilmesi veya yeni ilgi alanları ve teknolojilere göre yeniden düzenlenmesi, fabrika, liman, demiryolları gibi uygun olmayan tesislerin uygun kullanıma dönüştürülmesi yoluna gidilmektedir. Bunun sonucu olarak, bazı liman alanları karmaşık, kirli, tehlikeli alanlar olmaktan uzaklaşmakta ve sınırlı izinle halkın kullanım alanlarına dönüştürülmekte, bu alanlarda park ve yürüyüş yolları oluşturulmaktadır. Örnek olarak Londra, Rotterdam ve New York limanlarındaki eski yükleme terminalleri yeniden düzenlenerek kamuya açılması gösterilebilir.

Kıyı alanlarındaki turistik tesisler ve bazı eğlence anlayışları da bu alanların bozulmasına yol açabilmektedir. Ancak son yıllarda turizmdeki anlayış değişmektedir, bu yenilikçi turizm ve klasik turizm arasındaki fark Tablo 2'de görülmektedir. Yeni turizm anlayışı bu alanların daha fazla doğal hali ile kullanılmasını öngörmektedir.

Tablo 2 - Turist ihtiyaçlarındaki değişimler

Standart turist	**Yeni turizm anlayışı**
Hava alanları	Kum tepeleri
Anayollar	Su alanları
Oteller	Temiz su
Hazır yiyecek	Kuşlar
Alkol	Balık
Park alanları	Bisiklet yolları

Tablo 2'de özetlendiği gibi kıyının gerçek turistik değerinin tanımı gittikçe değişmektedir. Başlıca gidilecek tatil yeri alanları insanların konaklayabileceği, sahilde oturabileceği, güneşlenip alkollü içecekler içebileceği ve bir hafta sonra yerini diğer bir gruba bırakabileceği yerler olarak tanımlanabilir. Bunun yanında günümüzde turistler koşu, bisiklete binme, tekne kullanma, balık tutma gibi fiziksel aktivitelerle daha ilgilenir hale gelmişlerdir. Bu yenilikçi turistler tarafından tercih edilen kıyı çevresi (kum tepeleri, plajlar, sulak alanlar, temiz su ve yaban yaşamının olduğu yerler) klasik turist çevresinden (hava alanları, otelleri, restoranları seven turistler) çok daha doğaldır. Yine de her iki senaryoda da turizm gelişmesi ekonomi tarafından yönlendirilmektedir. Gelir normal olarak öncelikli dikkate alınmakta ve çevre ikinci planda kalmaktadır.

Yukarıdaki tartışmadan açıkça anlaşılacağı gibi gelişmiş çevre, ekosistemin planlaması gibi idealler övgüye değer olmaktadır. Ancak ekonomik bir çerçeve içinde sunulmak zorunda kalınmaktadır. Ekonomik mantıkla hareket etme, çevre koruması ile çatışan bir kavram değildir, devletin ve iş hayatının gündeminde dikkat çekmenin tek yoludur.

Kıyıları koruma ve bakım problemi çoğunlukla göz ardı edilmektedir. Basit bir anlayışla kıyı alanında yoğun bir gelişme ve aşırı bir turizm mi yoksa kıyı alanlarını korumak mı ekonomik açıdan uygundur? İlginç bir örnek olan Miami Plajı çok fazla turist çekerken kıyı yenileme için harcanan para yılda 3 milyon US$ iken, Miami sahillerinden bu nedenle elde edilen gelir yılda 2 milyar US$'dır. Diğer bir örnek ise oldukça gelişmiş bir kıyı yönetimine sahip olan Ontorio gölü çevresidir, bu alanlar için kanunlaşmış bir yetki paylaşımı vardır ve halkın katılımı da dikkate alınmıştır (1).

Tablo 3 - Amerika'da ki popüler yerleri ziyaret eden yıllık turist sayısı (1)

Miami Plajı	21 milyon
Grand Kanyonu	4 milyon
Yosemite Parkı	3.3 milyon
Yellowstone Parkı	2.6 milyon

Kıyı alanlarında diğer bir kirlenme problemi de bu alanlarda bulunan yeraltı ve yüzeysel su kaynaklarıdır, bu kaynaklar kirlenmenin yanı sıra hatalı projelendirmeler nedeniyle tuzlanma problemi ile de karşı karşıya kalabilmektedirler.

Bu çalışmada kıyı alanaları yönetimi nedir, neden gereklidir soruları sorulduktan sonra ülkemizdeki duruma bakılacak ve çözüm önerileri sunulacaktır.

KIYI ALANLARI YÖNETİMİ NEDİR?

Kıyı alanlarını, sahip oldukları potansiyel değerler bakımından aşağıdaki şekilde sınıflandırabiliriz:

1. Belirli bir iç bölgeye hizmet vermeye uygun ulaşım bölgeleri,
2. Turistlere ilginç gelen çevresel dokuları nedeniyle turistik özellik taşıyan bölgeler,
3. Mevcut balık yatakları nedeniyle, balıkçılığın geliştiği bölgeler,
4. Belirli bir endüstrinin kurulmasına ve işletilmesine uygun bölgeler,
5. Ülke savunması için stratejik önem arz eden bölgeler.

Bu değerlerin birine veya birkaçına sahip olmaları sonucu sürekli bir gelişim gösteren kıyı alanlarında:

1. Deniz ulaşımı bakımından uygun kesimlerde limanlar, iskeleler, rıhtımlar,
2. Turizm ağırlıklı bölgelerde yat limanları, konaklama tesisleri ve ikinci konutlar,

3. Balıkçılığın geliştiği yörelerde balıkçı barınakları ve limanları,
4. Endüstriyel kıyı alanlarında sanayi tesisleri ve limanları gibi çeşitli tür yapılardan oluşan komplekslerin inşası zorunlu olmaktadır.

Kıyı alanlarının sahip oldukları potansiyel değerlerin aşırı ölçüde geliştirilmesi, bazı durumlarda bu değerlerin tümüyle yok olmasına neden olan çevresel bozulmalara yol açabilmektedir. Ayrıca çeşitli sektörlerin yoğun ve çoğu kez birbirleri ile çelişen kullanım talepleri yüzünden kıyılarda koruma ve kullanma dengesi kurulamamakta ve bu nedenle, doğal ve kültürel kaynakların varlığı, tehdit altında kalmaktadır.

Günümüzde gelişmiş ülkelerde, bu tür olumsuzlukları önlemek bakımından "Kıyı Alanları Yönetimi" olarak isimlendirilen bütünsel (entegre) bir yaklaşım uygulanmaktadır. En değerli doğal kaynaklarımızdan olan kıyı alanlarımızın dengeli, uzun süreli, etkin biçimde ve kaynağı yok etmeyen seviyelerde kullanılmasına; bu alanlarımızın doğal özelliklerinin korunmasına katkıda bulunmak üzere, bu çağdaş kavramın ülkemizde de kısa sürede uygulamaya konulması zorunludur.

Kıyı alanları yönetimi

1. Önemli bir doğal zenginlik kaynağı olan kıyılardaki bozulmaların önlenmesini ve kıyıların olanaklarından dengeli ve sürdürülebilir biçimde yararlanılmasını amaçlayan,
2. Kıyı alanlarından sorumlu olan, varılması beklenen hedefleri tutarlı bir şekilde tanımlayan, gerekli kullanım kararlarını alarak uygulayan ve yapılan faaliyetlerin alınan kararlara uygunluğunu denetleyen güçlü uzman kuruluş(lar) oluşturulmak suretiyle gerçekleştirilen,
3. Böylece karar, uygulama ve denetim süreçlerinde bütünlüğün, etkinliğin ve bilimselliğin sağlanmasına olanak veren çağdaş bir yönetim modelidir.

NEDEN KIYI ALANLARI YÖNETİMİ?

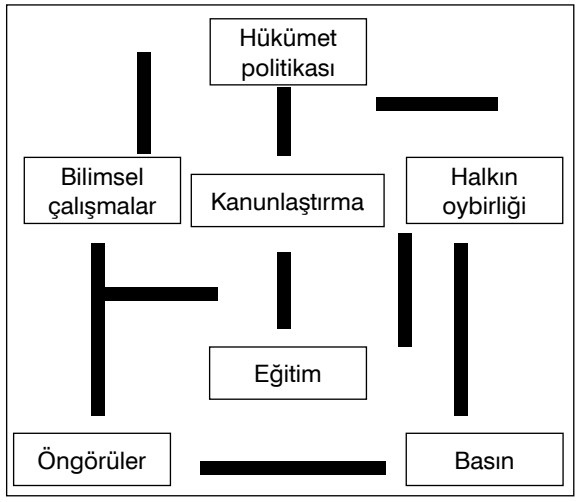
İnsanların ilk kez yerleşimlerinden bu yana ilgi odağı olan kıyı alanları, son yıllarda gerek endüstriyel ve ticari gelişime, gerekse rekreasyonel kullanımlara ve çevrenin korunmasına yönelik olan yoğun ve çoğu kez birbirleri ile çelişen taleplerin neden olduğu muhtelif baskılarla karşı karşıya kalmaktadır.

Bu yüzden kıyı alanlarındaki kaynakların geliştirilmesine ve kullanımına ilişkin planlama ve uygulama kararlarının: teknik, sosyo-ekonomik ve çevre konularında çok sayıda disiplini ilgilendiren geniş bir veri tabanına ve bilimsel yöntemlere dayanarak alındığı bir yönetim modeli ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

İyi bir kıyı yöneticisinden beklenen görev: muhtelif kullanım taleplerini optimum bir toplam yararlanma sağlanacak şekilde dengelemek ve karşılanmasına karar verilen taleplerin neden olacağı etkileri, kıyı bölgesi kaynaklarının sürdürülebilir kullanımlarını tehlikeye düşürmeyecek ölçüde sınırlandırmaktır.

KARAR VERME MEKANİZMASI VE YÖNETİM ŞEMASI

Kıyı yönetimi için karar verme mekanizması Şekil 1'de gösterilmiştir, bu şekilden de görüldüğü gibi bütünleşik kıyı alanları yönetimi birçok disiplini bir arada dikkate alan bir stratejiye sahip olmalıdır. Bu kesimler projelere duyarlılık göstererek, fiziksel çevreyi de içererek projeleri dikkatlice seçmeli ve düzeltilmelidir.

Şekil 1 - Karar verme mekanizması

Bu tür ihtiyaçlar ve toplumsal talepler, havza bazında tüm bileşenleri ele alan etkin bir "Kıyı Bölgesi Yönetimi"ni zorunlu kılmaktadır.

Görevlerini halkın oyları ile almış bulunan yerel yönetimler, bu kurumsal yapı için önder bir konumda olmalı ve bu kurum, kıyı alanlarına ilişkin her türlü faaliyeti denetlemede ve bu faaliyetlere ilişkin olan uygulama kararlarını vermede, tüm yetkilere sahip kılınmalıdır. Merkezi hükümet organları ise, konuları itibarı ile yerel yönetimlere destek sağlayacak kurumlar olarak düşünülmektedir.

Bu tür bir sistem

1. Halkın isteklerini daha fazla göz önünde bulunduracak;
2. Katılımı sözde kalmaktan çıkarak fiili bir duruma dönüştürecek;
3. Seçilmiş bir organ olan yerel yönetimleri, merkezi hükümetin atanmış kişiler tarafından yönetilen yerel

temsilciliklerinden daha güçlü kılan demokratik bir işleyiş sağlayacaktır.

TÜRKİYE'DE DURUM

1. Sorunlar

Ülkemizde, kıyı bölgesi yönetimi sürecine geçişi güçleştiren en önemli sorunlar şunlardır:

1. Kaynakların korunma ve kullanılmasına ilişkin karar alan çok sayıda yetkili kuruluş bulunması ve bunlar arasında yetki girişimleri ve koordinasyon eksikliği olması;
2. Kuruluşlar arasında yetki dağılımını ve kaynak kullanımını düzenleyen çok sayıda yasa ve yönetmelik bulunması, bunlar arasında bir bütünlük olmadığı gibi, çoğu kez birbirlerini karşılıklı olarak zayıflatan veya etkisiz hale getiren hükümler ve boşluklar içermeleri;
3. Kıyılara sahip çıkacak bir otoritenin bulunmaması;
4. Mevcut planlama sisteminin aşağıdaki nedenlerle yetersiz olması,
   a. Çok sektörlü ve çevreye duyarlı bölge planlarının eksikliği,
   b. İmar planı yapma yetkisinin yerel yönetimlere devredilmesine karşılık, bu birimlerin bu hizmetlerin gerektirdiği nitelikte kalifiye eleman, parasal kaynak ve araç gereçle donatılamaması,
   c. Planlama sürecinde bilim çevrelerinin ve gönüllü kuruluşların önerilerinin dikkate alınmaması ve yerel halkın kararlara katılımını ve böylelikle desteğini sağlayacak mekanizmaların kurulamamış olması,
   d. Gerek merkezi otorite ve gerekse yerel yönetimler tarafından etkin bir izleme, denetim ve yaptırım sisteminin uygulanamaması,
   e. Planlama ve uygulama sürecinin çeşitli dış baskılara açık olması ve bu nedenle siyasi tercihlerin bilimsel doğruların önüne geçebilmesi,
   f. Kentsel yığılmaların ve kıyılardaki ikinci konutların kontrol altına alınamaması,
   g. Planlama ve yatırım kararlarının çoğu kez yeterli ön araştırmalar yapılmadan alınması ve uygulama öncesi "Çevresel Etki Değerlendirmesi" yapılmaması,
   h. Kıyı kenar çizgisinin belirlenmesinde uzman görüşlerinin etkili olmaması ve "Kıyı Kanunu"nun yetersizliği.

2. Çözüm Önerileri

Bu sorunları gidermek için önerilen çözümler ise şunlardır:

1. Kıyı bölgesi yönetiminden sorumlu ve ana kararları alabilecek güçte merkezi ve bu uygulamada ulaşılmak istenen amaçları benimseyen uzman bir kuruluş oluşturulmalıdır.
2. Kıyı bölgesi yönetiminin amaç, ilke ve yaklaşımları bu kuruluş tarafından belirlenmelidir.
3. Mevcut yasa ve yönetmelikler yeniden ele alınmalı, sadeleştirilmeli ve çelişen hükümler değiştirilmelidir.
4. Etkin bir kıyı bölgesi yönetiminin sağlanabilmesi için gereken kapsamda bir veri tabanı oluşturulmalıdır;
5. Ülkemizde mevcut veya oluşabilecek kıyı kullanım sorunları tanımlanmalı ve bunların çözümüne yönelik çalışmalar yapılmalıdır.
6. Mevcut arazi kullanım planları merkezi kuruluş tarafından benimsenecek amaç, ilke ve stratejiler doğrultusunda revize edilmelidir.
7. Kıyılardaki mevcut ekonomik faaliyetler (ulaşım, turizm, balıkçılık, endüstri vb.) gözden geçirilerek gelecekte izin verilebilecek faaliyet türlerinin yöresel dağılımları belirlenmelidir.
8. Kıyı alanlarında mevcut doğal ve kültürel kaynakların ve arazi mülkiyetlerinin envanterleri çıkarılmalıdır.
9. Planlama-uygulama-izleme-denetim sürecinde etkinlik ve bütünlük sağlanmalıdır.
10. Ülkemizde "Kıyı bölgesi yönetimi" ile ilgili kısa süreli veya sürekli eğitim programlarının geliştirilmesi sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Kamphuis, J. W., "Introduction to Coastal Engineering and Management", World Scientific, Singapore, 2000, 424 p.